

**СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „СТАРА ИСТОРИЯ, ТРАКОЛОГИЯ И
СРЕДНОВЕКОВНА ОБЩА ИСТОРИЯ”**

ЙОРДАН АЛЕКСАНДРОВ ИЛИЕВ

РОДОПИТЕ В ИСТОРИЯТА НА ДРЕВНА ТРАКИЯ

АВТОРЕФЕРАТ НА ДИСЕРТАЦИЯ

**ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА И НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР”
ПО НАУЧНА СПЕЦИАЛНОСТ
05.03.01. СТАРА ИСТОРИЯ (ТРАКОЛОГИЯ)**

НАУЧЕН РЪКОВОДИТЕЛ:

ДОЦ. Д-Р ПЕТЪР ДЕЛЕВ

НАУЧНО ЖУРИ:

**ПРОФ. Д. И. Н. КИРИЛ ЙОРДАНОВ
ДОЦ. Д. И. Н. ДИЛЯНА БОТЕВА
ДОЦ. Д-Р РУМЯНА ГЕОРГИЕВА
ДОЦ. Д-Р МИЛЕНА ТОНКОВА
ДОЦ. Д-Р ПЕТЪР ДЕЛЕВ**

СОФИЯ 2012

Дисертацията е обсъдена и предложена за защита на разширено заседание на Катедра „Стара история, тракология и средновековна обща история“ при Историческия факултет на СУ „Св. Климент Охридски“ на 26. Март 2012 г.

Дисертацията се състои от уводна бележка, три глави, заключение, пет приложения (А. Родопя в античната литература; В. Каталог на археологическите обекти в Родопите; С. Епиграфски паметници от Родопите; D. Военни дипломи от територията на Родопите и Е. Колективни монетни находки от Родопите), библиография, 59 образи към текста и списък от научни публикации на автора в общ обем от 585 компютърни страници.

Защитата на дисертацията ще се състои на 19. Юни 2012 г. от 18:00 часа в Конферентната зала на СУ „Св. Климент Охридски“ (Ректорат, Северно крило, бул. „Цар Освободител“ № 15) на открито заседание на научното жури.

Материалите относно защитата са достъпни в каб. 38.

1. ВЪВЕДЕНИЕ. РОДОПИТЕ КАТО РЕАЛИЯ В АНТИЧНИЯ СВЯТ

1.1. Предмет, обект и обхват на дисертацията

В проучванията върху историята на древна Тракия оронимът Родопи присъства най-често като чисто географски ориентир; опитите да бъде определено отражението на дори най-значителните събития върху планинските общества представляват редки изключения. А такива са необходими, защото за всяко детайлно проучване върху определен проблем от тракологията трябва да се познават възможно най-пълно данните за неговото значение от отделните райони на Тракия. В наши дни обаче дори разнообразните налични източници за античното минало на планината не са събрани и систематизирани, като във фундаменталните енциклопедии по древна история информацията под името Родопи е твърде ограничена.

Посочените общи наблюдения аргументират необходимостта от проучване под формата на дисертацията с цел опит за дефиниране на мястото на планината Родопи в историята на древна Тракия.

Предмет на дисертацията е изследването и систематизирането на наличната информация за тракийската история и култура в рамките на планината Родопи, с оглед придобиването на макар и съвсем обща представа относно мястото на последната в историята и културата на древна Тракия.

Обект на дисертацията е планината Родопи. Последователно са разгледани отделните аспекти от историята ѝ в рамките на древна Тракия.

Териториалният обхват на изследването се нуждае от специално уточнение. Такова е необходимо, защото точно дефинираните в съвременната география граници на планината не се припокриват с тези, определяни от сведенията на античните писатели. По тази причина в дисертацията е предпочетен по-гъвкав подход при използването на изворовата информация. Археологическите, епиграфските и нумизматичните материали, както и военните дипломи, използвани в настоящата работа, произхождат само от определените днес природно-географски граници на Родопите. Литературните данни се отличават с по-общия си характер и водещо за тяхното използване е наличието в

тях на името Родопа, без значение от географските представи на съответния автор, в чието произведение се открива. Последното е наложително, тъй като друг обективен подход към момента е невъзможен, особено като се има предвид разпространението на оронима според някои антични писатели чак до р. Вардар.

Хронологичният обхват на дисертацията е ограничен между времето на Троянската война и края на античността.

Методологията, приложена в дисертацията, се изразява в последователно използване и комплексно съчетаване на няколко основни методи с оглед постигането на възможно най-пълна – при съвременното състояние на проучванията – историческа реконструкция след систематизация и задълбочен анализ на всички налични свидетелства на епохата. Именно върху последната концепция е основано цялото съдържание на дисертацията.

1.2. Обща характеристика на изворите

До този момент различните видове извори за историята на Родопите през античността не са събрани и систематизирани. Те включват: литературни извори, откривани в запазените до наши дни произведения на античните писатели; разнообразни археологически материали, обогатявани с всеки нов археологически сезон; епиграфски паметници, които в сравнение с останалите райони на древна Тракия се отличават с по-еднотипен характер; военни дипломи, чиито брой е все още твърде малък и нумизматични данни, огромна част от които не са публикувани.

Литературните данни. В **Приложение А** е направен опит да бъдат събрани всички пасажии от произведения на антични автори, в които фигурира името Родопа, без значение дали то се отнася към планината в Тракия или към друга реалия. По-голям процент от пасажите за античната история на Родопите датират от римската епоха (54 %) и късната античност (35 %).

Най-ранното споменаване на Родопа е като персонално име още през VII в. пр. Хр., в Омировия химн към Деметра. Оронимът се появил за първи път около две столетия по-късно и най-ранното точно датирано сведение е асоциирано със събитие от 480 г. пр. Хр. Името на планината през цялата античност е свързано само с няколко политически събития, в повечето случаи като част от

информацията за завладяването на Тракия от римляните. Данните за географските ѝ характеристики се натрупвали през цялата античност, но са твърде общи. По-специално внимание заслужава текстът на Филострат, който разполагал с информация за вътрешността на планината.

Археологически материали. Макар че доста отдавна различни археологически обекти привличали вниманието на по-любознателни изследователи, до днес липсват опити за обобщение на цялата натрупана с годините повече или по-малко полезна за една съвсем обща историческа реконструкция археологическа информация. А подобни опити са необходими, освен за да бъдат систематизирани наличните данни и въз основа на тях да бъде съставена определена обща представа за историческото развитие на Родопите през античността, но също и за да бъдат по-ясно очертани различните проблемни кръгове, свързани с проблематиката, като по този начин се определят насоките за бъдещите проучвания.

В развитието на археологическите проучвания на планината Родопа могат да се различат три етапа. Първият, който продължил от средата на XIX до 70-те години на XX в., е известен със съобщаването, най-често без предлагане на датировка, на забележителни археологически обекти, публикации на отделни материали и по-рядко с организирането на археологически разкопки. Вторият етап, който се поставя през 70-те и 80-те години на XX в. вече се характеризира с разширяване на обхвата на археологическите проучвания и организирането на мащабни изследвания чрез провеждането на експедиции. Третият етап, чието начало може да бъде потърсено през 90-те години на XX в., има за основна задача не просто продължаването на археологическите проучвания и запълването на останалите бели петна по археологическата карта на планината, а и формулирането на общи наблюдения и работни хипотези върху отделните проблемни кръгове от историческото развитие на Родопите през античността.

Специфичен проблем от археологията на Родопите представляват мегалитните и скално-изсечените паметници. Те трудно могат да бъдат поставени в определен исторически контекст. Най-сериозната пречка за това, наред с несигурната им датировка, е проблемът с тяхната интерпретация. По тази причина поставянето им в исторически контекст засега е невъзможно,

поради наличието на известно съмнение върху всяка възможност за индиректна датировка. Въпреки това, в **Приложение В** са включени и тези паметници, с оглед създаването на възможно най-пълнен списък на античните археологически обекти в Родопите. При представянето на останалите видове обекти в същото приложение е възприет хронологично-тематичен начин на подредба.

Епиграфски паметници. Въпреки че доминират надписите от римската епоха, традицията на поставяне на епиграфски паметници е засвидетелствана на територията на планината още от края на V или началото на IV в. пр. Хр. Броят на предримските надписи е почти идентичен с тези от късноантичната епоха. През римската епоха се наблюдава неравномерна диференциация в териториално отношение на откритите надписи, като 58 % от тях произхождат от светилището при Баткун (Паталеница). Името на планината се открива само в един епиграфски паметник – от Памфилия.

Военни дипломи. Засега от територията на планината са известни само 4 римски военни дипломи с различен местопроизход и датировка.

Нумизматична информация. Нумизматичните материали могат да се обособят в 3 основни групи: (1) колективни монетни находки, (2) единични монети, откривани в различни археологически обекти и (3) монетни емисии на Филипополис в Тракия с изображения на Родопа. Първата група включва 91 монетни находки от територията на планината от различни периоди на античността, като почти всички от тях не са публикувани. Същото се отнася и за втората група монети. Известни са и 4 емисии с изображения на Родопа, отсечени във Филипополис (Пловдив), които също не са публикувани.

1.3. Постантична информация за историята на Родопите в древността

В тази група са представени: (1) някои литературни произведения, написани след края на античността, в които се открива важна или уникална информация за древното минало на Родопа; (2) постантични географски карти, които не излизат извън традициите на античността; (3) фолклорни реликти, като запазените предания за образуването на планината след тран-

сформация на персонаж, (4) мотивът за саможертвата на някои животни, (5) локалната памет за възникването на пътища и мостове; (6) обичаят „равнене на гроба“; (7) античните реликти в родопската топонимия и др.

1.4. Историография

В тази подглава е направен кратък преглед на по-важните обобщаващи изследвания върху историята на Родопите в древността, като е отбелязано, че те не биха се превърнали в реалност без усилията на голям брой учени и ентузиасты, чиито имена и приноси не е възможно да се представят в дисертацията. Специално внимание е отделено на организирането на регионални и общински музеи и музейни сбирки. Изтъкнат е сериозният пропуск, изразяващ се в липсата на целенасочена предварителна програма за изследване на планината.

1.5. Името Родопа

Тук са събрани и систематизирани известните за съвременната наука литературни и визуални образи на лица с име Родопа. Това е необходимо както от гледна точка на интерпретирането на засвидетелстваните изображения на персонажи с името Родопа (произходът на някои от тях е тракийски), така и поради омонимията между тях и тракийския ороним. На тази база са дефинирани три групи образи: (1) литературни герои, (2) персонификации на едноименната планина в Тракия и (3) късноантичната провинция със същото име. След това са формулирани и някои изводи по проблематиката, а накрая са изложени данните за ограниченото разпространение на името Родопа в античните епиграфски паметници.

На първо място е изтъкнато, че с името Родопа в античността се свързвали значителен брой персонажи и само една етиологична легенда, представяща метаморфозирането на персонаж в планина.

В историографията са търсени най-различни паралели между отделните съобщения, с които разполага историческата наука, но едва ли може да се докаже връзка между различните литературни образи. Данните позволяват да се посочи само, че сред ли-

цата с име Родопа и трите от които са свързани с митологията, едва едно има отношение към древна Тракия, докато останалите не могат със сигурност да бъдат отнесени към определен район на Средиземноморието. По-различно е съотношението по този показател на лицата с име Родопис: две от тях са свързани с Тракия – експлицитно или чрез друга тракийска реалия, а останалите две – съответно с района на Ефес и Амисос. Най-ранното относително точно датирано сведение е от VI в. пр. Хр., а най-късното – около 1150 г. Забелязва се връзката на три от всички образи с древна Тракия или с реалии, разположени на нейна територия, както и отчетливата хронологична разлика между отделните предания.

За разлика от често срещаните в античната традиция легенди или митове за герои и героини, класифицираните в текста мотиви от запазените разкази за Родопа и Родопис в нито един случай не ги представят със свръхестествени сили или забележителни действия.

Наличните литературни данни не могат да обяснят аргументирано нумизматичните образи на Родопа, защото в нито един от представените разкази не се откриват атрибутите, придадени на изображението върху филипополските монети. По-скоро монетните емисии отразяват недостигнала до нас локална представа за лице, считано за персонификация на планината, вероятно свързано и с филата Родопида.

1.6. Географски представи за планината

Възстановяването на античните представи за географски реалии като планините, в настоящия случай – планината Родопа, е възможно единствено чрез проследяването на отношенията между отделните реалии във всяко литературно произведение, макар и това да не е приложимо във всеки отделен случай. Подобно начинание е постижимо само чрез съпоставянето на отношението между хидронимията и оронимията във всеки древен текст, където е възможно. Такъв подход е наложителен, защото не е запазен нито един античен текст с достатъчно подробно описание на който и да е природно-географски обект в Тракия.

Синтезирането на подобно познание е необходимо, защото античните представи не се препокриват със съвременните, а без

придобиването на античен поглед върху географския кръгзор е невъзможно достоверното възстановяване на миналото.

Значението на планината като природно-географски обект се доказва от запазването на името ѝ през цялата античност. В предримската епоха могат да бъдат дефинирани две концепции за териториалния обхват на Родопите. (1) Най-ранната е дело на Херодот, който всъщност и въвежда оронима. Според неговата информация към определения днес обхват на планината се прибавяли Рила и Пирин, ако не и някои от по-малките планини в дн. Югозападна България. (2) По-различна е представата на Тукидид, който ясно различавал Рила от Родопите. Познанията му заслужават особено внимание, понеже само той от всички антични автори имал представа за планината, най-малкото близка (ако не и идентична) със съвременната.

По-трудно е да се възстанови римската концепция за обхвата на Родопа. Сред писателите от римско време като че ли доминира представата за включването най-малкото на Рила и Пирин към Родопите, което е най-видно у Плиний Стари. Засвидетелствани са обаче и няколко вариации, доловими в текстовете на Страбон и Амиан Марцелин. Първият вероятно смятал Рила за част от Хемус, а Пирин – за част от Родопа. Вторият пък предоставя най-широк обхват на Родопа, като разпростира планината чак до р. Вардар. Тези противоречия възпрепятстват отговора на въпроса дали римските писатели имали единна концепция за планината. Последното е твърде вероятно, но към момента е недоказуемо. Проблемът се комплицира още повече от откриването в епиграфски паметници от Филипополис (Пловдив) и Пауталия (Кюстендил) на фили с името Родопида, понеже не е ясно доколко епонимът им има връзка с представата за обхвата на едноименната планина. Ако се допусне такава, то съобщението на Амиан Марцелин вероятно отразява най-достоверно местната представа за обхвата на Родопа.

Засега е невъзможно да се предположи с някаква по-определена сигурност обхватът на късноантичната представа за Родопа, понеже през IV – VI в. името на планината се открива рядко в изворите, за сметка на провинциалното име. В някои случаи дори не може да бъде определено дали откъслечното сведение се отнася за планината или пък за провинцията, както е например у Клавдий Клавдиан.

2. РОДОПИТЕ В ПОЛИТИЧЕСКАТА ИСТОРИЯ НА ДРЕВНА ТРАКИЯ

Най-големият дълг на българската историография към Родопите е липсата на систематична визия за съдбините на планината в политическата история на древна Тракия. В повечето случаи тази природно-географска област, най-обширната по своя характер в Тракия, остава извън проучванията върху политическите събития в Източните Балкани и името ѝ в модерните изследвания присъства често като чисто географски ориентир.

2.1. От времето на Троянската война до края на VI в. пр. Хр.

Въпреки че оронимът през този период все още не е бил въведен от античните автори, известни податки за историята на планината се откриват в наличните извори. Така например чрез съдържаща се в „Одисея“ на Омир информация е предположена връзка на киконите с Родопите. Става дума за сведението за сблъсък между ахейците и киконите, според което Одисей и спътниците му опустошили Исмарос, град на киконите, нелокализиран до днес, но търсен около (или идентифициран с) Маронея. Част от киконите успели да избягат и да повикат едноименните им съседни, които живеели във вътрешността; те били по-храбри и повече на брой, а освен това умеели да се сражават с колесници, а при необходимост – и пеша. В следствие на тези техни умения ахейците претърпели тежко поражение. След като се има предвид, че земята на киконите (Кикония) се поставя между Бистонското езеро и устието на р. Хеброс (Марица), в историографията е изказано предположение, че киконите от вътрешността може да са обитавали източните разклонения на Родопите. В този район обаче все още не са открити колесници от тази ранна епоха. Като отглас от възможна връзка на киконите с планината може да бъде определен късният текст на *Ethymologicum Magnum*, според който за епоним на киконите се посочва Киконос, синът на Аполон и Родопис, както и някои стихове на римските писатели, които свързват Родопа с Орфей, а него – с киконите.

По въпроса за отражението на гръцката колонизация по Егейското крайбрежие (средата на VII в. пр. Хр.) върху обитателите на Родопите липсват достатъчно проучвания. Може би като следствие от гръцката колонизация трябва да бъдат интерпретирани появилите се нови и по-сложни за изпълнение конструктивни решения в погребалните практики, като цистовите конструкции и зиданите гробове.

2.2. Родопите в политиката на Одриското царство

Най-ранните данни по въпроса се извличат от монетните находки, особено анепиграфните емисии тип „Сатир и менада“. Изследванията са показали, че част от метала за тяхното отсичане произхождал и от Родопите. Освен това голяма част от тях са със засвидетелствана циркулация във вътрешна Тракия, в граничните зони между планинските и равнинните територии на западната част на Горнотракийската низина. По-определени твърдения биха могли да бъдат изказани едва след публикуването на всички ранни монети.

В съвременните проучвания остават дискуссионни отношенията на траките към персийските кампании в Европа от края на VI – първата четвърт на V в. пр. Хр. и конкретно за територията на древна Тракия. Не се откриват проучвания относно мястото на Родопите в геополитическата ситуация на Балканите през тази епоха, което лесно се обяснява с липсата на експлицитна изворова информация по този въпрос. Чрез твърде съмнителната идентификация на засвидетелстваната във връзка с похода на Дарий I река Артескос с Арда Иван Венедиков е предположил движение на персийската войска по долината на тази река, където били подчинени одрисите. Трудно е да се прецени доколко има основание последното твърдение, защото посочената идентификация е базирана само на лингвистична близост, докато според оскъдните данни на Херодот не без основание е изказано и предположение за отъждествяването на античния хидроним с р. Тунджа.

Не повече информация е известна и за отношението на Родопите към втория персийски поход на Балканите, защото макар и предадено подробно от Херодот, придвижването на войската на Ксеркс през Тракия предоставя възможност за различни

предположения и тълкувания за избраното от персийския цар трасе. Историографът на Гръко-персийските войни – освен всичко друго – разказва и за анонимен цар на бисалтите, който по време на похода се оттеглил в планината Родопи и впоследствие жестоко наказал синовете си, които предпочели да воюват на страната на персите. Остава неясно доколко бисалтите имат връзка с Родопите, каквато се открива само в представената информация на Херодот и повтарящия го Клавдий Елиан. Ако се има предвид широката концепция на Херодот за териториалния обхват на Родопи и сведението на Страбон за разпростирането на земите на бисалтите от Амфиполис до Хераклея (Синтика?), то е ясно, че едва ли посочените сведения могат да се свържат със съвременния обхват на планината. Все пак не може да се пропусне и приписването на Харон от Лампсак сведение за победен бисалтски поход срещу Кардия на Тракийския Херсонес, което доказва движение на бисалтите през земите южно от Родопите.

Макар и малко вероятна, не бива да се изключва напълно възможността жителите на Родопите (или по-скоро част от тях) да са участвали в някои от политическите събития през V в. пр. Хр., в които античните писатели не са посочили топоними или етноними, свързани с главния ареал на действието. Едно от тези събития била експедицията на атинския военачалник Кимон срещу персийските бази на Тракийския Херсонес през 466 г. пр. Хр. Тогава персите повикали на помощ траките от вътрешността (от височините?). Не е изключено под този епитет да се търсят тракийски племена, населявали и Родопите, като се има предвид географската близост между планината и полуострова.

Също толкова несигурни основания за определяне на връзката на Родопите с одрисите предоставя Тукидид, когато разказва за двата диагонала на Одриското царство. Същият писател представя важната информация за участието на родопско население, „мнозина от планинските независими траки, които са меченосци“ в похода на одриския цар Ситалк срещу Македония и към Халкидика през 429 г. пр. Хр. Присъединяването им към одриската войска е обяснено с желанието им за придобиване на материална изгода: „едни от тях [Ситалк] убедил като им обещал заплата, а други го последвали доброволно.“ Този текст показва липсата на одриски контрол поне над част от Родопите: най-малкото тази, обитавана от диите.

Без да назовава изрично Родоп, Тукидид разказва в подробности и още една случка от Пелопонеската война, в която главни действащи лица били 1,300 пелтасти от траките-мечоносци вероятно отново от диите. Те трябвало да заминат с атиняните за Сицилия, като част от войската за прочутата експедиция, организирана по предложение на атинския стратег-автократор Алкивиад през 415 г. пр. Хр. Понеже траките (поради непосочени мотиви) закъснели, атиняните решили да ги отпратят обратно към Тракия. Като причина да се откажат от услугите им Тукидид посочва също високата наемна заплата от 1 атическа драхма на човек дневно. При завръщането към земите си кандидат-наемниците опустошили с особена жестокост гр. Микалес (в Беотия), но понесли и значителни загуби при оттеглянето си. Този случай може да послужи като аргумент за наличието на независима от одрисите външна политика, осъществявана от диите. Важен е и фактът, че Тукидид не предоставя индикации за наличието на царска власт у диите, доколкото липсва информация за авторитарно военно командване.

Поради липсата на директни данни не е ясно дали Родопите били включени (изцяло или частично) в Одриската държава към края на V – първата половина на IV в. пр. Хр. Епиграфските данни и колективните монетни находки от това време обаче показват движението на хора и капитали през планината, което би могло да се е осъществявало под одриски контрол.

2.3. Родопите и тракийските походи на Филип II

Проблематиката за значението на Родопите в тракийската политика на Филип II не е нова. Изказаните мнения по въпроса обаче са коренно противоположни: според Зофия Арчибалд продължилата близо 2-годишна кампания на македонския цар от 342 г. пр. Хр. е обяснена със загубата на време от страна на Антипатър и Парменион в битки с планинските племена от Родопите, докато според Петър Делев реалната македонска власт в много (най-вече планински) райони на Тракия – сред които и Родопите – се поставя под съмнение.

Информация за разрешаването на проблема за македонската власт в Родопите може да се придобие от два типа археологически паметници: монументалните гробници и плоските некрополи.

Широката датировка на първите, около която се обединяват археолозите, предполага, че този тип съоръжения се използвали след (без да е съвсем сигурно дали били строени и преди) установяването на македонската власт в Тракия. От формалните белези на плоските некрополи пък е ясно, че те не се появили на територията на планината вследствие на еволюция, а без съмнения – след депортация, каквато само македонските царе Филип II или Александър III биха били в състояние да осъществят. Освен това, те се откриват само в западните и югозападните части на Родопите, където монументални гробници липсват. Поради това може да се твърди, че това подчертано военно население (в голяма част от погребенията е откривано въоръжение) било настанено в райони, където одриската власт не била достатъчно ефективна или на практика липсвала. Въз основа на последното може да се твърди също, че вероятно македонските владетели запазили съществуващата тракийска аристокрация в останалите части на планината.

2.4. Походът на Александър III Велики от 335 г. пр. Хр.

Най-подробният източник за събитията в тракийския поход на Александър III Велики от 335 г. пр. Хр. и до днес остава разказът на Флавий Ариан (II в. сл. Хр.) в неговия „Анабазис на Александър“, който се базирал върху изгубените Царски дневници директно или чрез посредничеството на също загубеното съчинение на Птолемей I Лаг. Макар и да предизвиква много противоречия, този разказ все още представлява основната рамка, в която се вмести съвременното познание по проблематиката. Достигналите до наши дни твърде общи аспекти на неговия ход обаче са довели до всевъзможни предположения в историографията относно точното трасе на този акт. Поради това задачата на текста не е да предлага нова възможност за локализация на трасето на похода, която при съвременното състояние на проучванията би останала хипотетична, а да обърне по-специално внимание върху някои неизползвани извори по този въпрос, каквито са: фрагментарно запазен папирус от елинистическата епоха, епиграфски паметник от Филипи и отчасти колективните монетни находки. Именно чрез последните би могъл да се стесни до известна степен ареалът, в който водил военни действия македонският владетел.

Наличните данни позволяват да бъде предположено с относителна сигурност само общото направление на движението на Александър III и неговата армия в Тракия. След като тръгнал от Амфиполис, Александър, както изглежда, най-вероятно поел на север по долината на р. Места. Независимите траки, поради превъзходството на македоните, се оттеглили на стратегическа височина, която трябва да се търси или в района на Северозападните Родопи, край горното течение на река Места, в посока към долината на р. Марица, или в района на прохода Траянови врата; т. е., в района, който нерядко антични писатели причислявали към Хемус. Състоянието на изворите обаче не позволява да бъдат изказани предположения за по-детайлните аспекти на похода, чието уточняване остава в надеждата за привличането на нови извори.

2.5. Елинистическите владетели в Тракия и Родопите (323 – 188 г. пр. Хр.)

За политическата история на Родопите от края на IV до началото на II в. пр. Хр. липсват директни данни в произведенията на съвременниците, поради което този времеви отрязък от историята на планината е може би най-слабо познатият, в сравнение с останалите. Всъщност и като цяло източниците за историята на Тракия и траките през тази епоха са сравнително оскъдни и поради това в историографията са дефинирани множество проблемни кръгове, чието разрешаване в повечето случаи се изразява във формулирането на повече или по-малко вероятни хипотези.

2.6. Завладяване на Родопите от римляните (188 г. пр. Хр. – 45 г. сл. Хр.)

През 188 г. пр. Хр. се състоял първият сблъсък на римляните с траките, сред които твърде вероятно имало и обитатели на Родопите. Индикация за това твърдение е монетното съкровище от Ракитово, в което има значително присъствие на емисии на Селевкидите, най-късните от времето на Антиох III, а подобни се откриват много рядко в Тракия.

Неясни остават много аспекти на проведения вероятно през 184 г. пр. Хр. поход на Филип V в Тракия, при който победил траките в една битка и заловил водача им Амадок. През лятото на следващата година, както се предполага, царят на македоните минал през средата на страната и нахлул в земите на одрисите, бесите и дентелетите, достигайки до Филипополис (Пловдив). Без проблеми превзел града, обходил долината на р. Марица, опустошил териториите на някои племена, от други получил клетва за вярност и оставил гарнизон в същия град, прогонен не след дълго от одрисите. В историографията е предположено, че при тази си акция Филип V следвал маршрута на тракийския поход на Александър III Велики от 335 г. пр. Хр. Ако се съди по монетните съкровища, по-интензивно използван през II в. пр. Хр. бил пътят по западната природно-географска граница на Родопите – долината на р. Места, но вероятно още от края на V в. пр. Хр. бил познат и пътят с меридионално направление през Централните Родопи. По кой път е поел македонският цар не може да бъде уточнено с никаква по-определена сигурност.

През 77 – 76 г. пр. Хр. някои антични писатели съобщават за офанзива на Апий Клавдий Пулхер срещу обитателите на Родопите. Традиционно се приема, че именно той бил първият римски пълководец, провел голяма военна операция във Вътрешна Тракия. Доколко голяма е била тази офанзива е неясно, както и дали е превъзхождала по мащаби тракийските действия на Марк Минуций Руф, особено ако се има предвид състоянието на Римската държава през 70-те години на I в. пр. Хр. Освен това тези акции едва ли са били достатъчно успешни, доколкото може да се съди по сведението на Апиан за европейските съюзници на цар Митридат VI. по времето на третата му война с Рим (73 – 63 г. пр. Хр.), сред които били и жителите на Родопите.

Без съмнение под названието „Сапейска планина“, спомената от Апиан във връзка с битката при Филипи от 42 г. пр. Хр., трябва да се разбира част или дори целите Родопи.

Във всеки случай, направеният в текста общ преглед на данните за завладяването на Родопите от римляните подсказва за активно участие на обитателите на планината в много от събитията през този период.

2.7. Родопите в границите на Римската империя (45 – 284 г.)

Проблематиката, свързана с историята на Родопската област в римската имперска система досега не е била обект на каквито и да било систематични проучвания в историографията.

Безспорно прави впечатление фактът на липсата на обвързване на името на планината с тракийските стратегии, което създава до известна степен впечатлението за нейна екстериториалност спрямо този институт. Последното намира отражение върху пост-античните географски карти, но е малко вероятно. Присъствието на планината в института на стратегиите се доказва имплицитно от епиграфския паметник от Свърлиг, който свидетелства за планински и равнинни стратегии в Тракия. Още по-важно указание се съдържа в олтар от Баткун (Паталеница), в който се съобщава за поставянето на статуя на Асклепий за благополучието на Отечеството и Стратегията по времето на имп. Траян. Посочването на името на стратегията вероятно е било излишно, тъй като тази част от планината може би е била част от нея.

От природно-географските граници на Родопите произхождат два епиграфски паметника, в които се споменават стратегии. Единият е от района на Никополис при Места и в него се споменава Флавий Дидзалас Едзбенос, син на Аматок. Вторият е от светилището при Баткун и съдържа името [Флавий?] Дидзалас, син на Котис. Тук интересен е фактът, че от всички известни към момента надписи за стратегии, само в тези двата фигурира стратег с рядкото презиме Дидзалас.

При съвременното състояние на проучванията обаче едва ли е необходимо да се гадае кои от известните в наличните извори стратегии били на територията на планината. Единствената сигурна информация може да се извлече от откритата край Комотини римска военна диплома, в която реципиентът е обозначен като сапеец. Оттук може да се предполага, че местонамирането на дипломата би могло да се използва като ориентир за локализацията на стратегията Сапеика.

Проблематиката с административното деление на Родопите през римската епоха се комплицира още повече от граничните камъни, произлизащи от територията на планината, макар и

последните засега да са твърде малко на брой и да не могат да се датират преди средата на II в., когато стратегиите все още съществували. Само един от тях е сигурно прочетен: откритият край Лутра (ном Еврос) с текст „граница на Свещената земя“. Останалите два произхождат от вътрешността на планината, съответно от района на Кричим и Доспат, като не са добре преписани и разчитането им е дискуссионно. Не е изключена възможността в тях да се споменава тракийски селища.

Специално внимание заслужава посветителният надпис на Аврелий Дионисодор, открит в светилището при Баткун. Означената длъжност на посветителя ὄρδ(ινᾶτος) ληστολουήσας се интерпретира като специфичен военен чин, гръцки еквивалент на латинското *latrones*, под който се криели извънредни попълнения в римската армия, наложени от достатъчно сериозни загуби по време на операции с военен характер или епидемии. Епиграфският паметник не изяснява връзката на споменатото лице с Родопите, защото не е посочена необходимата персонална информация. Засега е неясно доколко в планината е имало разбойници; археологическите проучвания указват само за използването на няколко крепости през тази епоха, без да са изяснени тяхното предназначение и задачи. Не е изключено обаче именно с интерпретация като евентуално убежище на разбойници да бъде обяснен тънкият културен пласт в някои археологически обекти, считани за сезонни селища.

И в някои от останалите посветителни надписи от Баткун се срещат свързани с войската лица, но представянето им тук би било излишно, понеже не е ясна връзката им с планината и поради вероятността да са служели на друго място и само да преминават през разглеждания регион. Все пак епиграфските данни документират присъствието на *Coh(ortis) V Victores* в Източните Родопи през II в. сл. Хр., доколкото може да се съди от един надгробен надпис.

Остава неясно до каква степен Родопите били засегнати от готските нашествия през III в., понеже оронимът е останал извън произведенията на античните писатели, предоставящи сведения по проблематиката. Единствен източник на информация са колективните монетни находки. Те показват, че във всеки случай прякото отражение на готските нашествия върху историческото

развитие на Родопите не е толкова силно, колкото в други райони на провинция Тракия.

2.8. Родопите през късната античност

След отстраняването на готската опасност се пристъпило към реорганизация на римската администрация на Балканите, като основната цел била преодоляването на кризата в Империята. Реформата била започната от имп. Аврелиан и завършена от имп. Диоклециан.

Не е известна точната дата на организирането на провинция Родопа. Приема се, че първото ѝ споменаване било през 297 г. в *Laterculus Varonensis*, но би могла да е организирана и още по времето на имп. Аврелиан, ако се съди по съобщението в *Historia Augusta* за някакво пребиваване на този император в Родопа, без да е уточнено дали в случая се има предвид планината или провинцията. Същевременно според Зосим реформата била осъществена от имп. Константин Велики.

Обхватът на провинцията не се припокривал с този на планината, чиито северни части оставали в провинция Тракия. Така провинция Родопа обединявала южните части на планината с долината на р. Места и Беломорската низина между реките Места и Марица. Границите на север и изток с Тракия, Хемимонт и Европа не са достатъчно прецизно уточнени и към момента са невъзстановими с някаква по-определена точност.

Според сведенията на Амиан Марцелин за събитията в тази част на Империята около 30. Май 378 г., планината не останала незасегната от готските набези, доколкото показва съобщението за завръщащи се от Родопската област варвари с богата плячка. На 9. Август същата година край Адрианопол се провела битката на имп. Валент с готите на Фритигерн, при която римляните претърпели съкрушително поражение, а самият император загинал. С тази битка се свързва изоставянето на вила „Армира“.

За значението на последвалите събития върху жителите на планината не се знае нищо. Оронимът обаче регистрира значително присъствие в творчеството на късноримския писател Клавдий Клавдиан, което не изключва интерпретацията на този факт като отражение на присъствието му в политическите събития в края на IV в.

Определена несигурност в политическия и социално-икономическия живот може да се долови от колективните монетни находки, датиращи от IV в. пр. Хр. Съществен проблем е, че повечето от тях не са публикувани и датировката им е твърде обща.

Доколкото може да се съди от единственото запазено сведение, гарнизонът на провинция Родоп се състоял само от IV Галска кохорта, разположена в Улуцитра. Някаква по-определена информация за тази войскова част и нейната дейност през разглеждания период обаче към момента не се открива.

Историята на планината през V в. остава съвсем непозната. Засега не се откриват данни за засягащи планинското население събития с политически характер, макар че по това време Балканите били разтърсени от хунски и остготски нашествия. Дори липсват колективни монетни находки от това столетие, а смущения не могат да се доловят и по археологически път.

Съществена новост, както изглежда, било разпространението на християнството, документирано чрез съобщенията за съществуването на епархийски центрове в провинция Родоп и за дейността на техните епископи през V в.

През VI в. Родоп присъства, освен отново в епархийските списъци, също и в „За строежите“ на Прокопий Кесарийски. Той посочва, че в провинция Родоп поначало нямало достатъчно укрепления и по времето на имп. Юстиниан I били предприети значителни мерки за укрепяването на провинцията. Това се доказва отчасти и от наличните археологически данни, които документират построяването на няколко крепости по времето на този император. Необходимостта за подобни строежи вероятно била наложена от смущения в социално-икономическия живот, за каквито свидетелстват няколко монетни съкровища, най-късните монети в които били сечени по времето на Юстин I и Юстиниан I.

3. ДРЕВНИТЕ ОБЩЕСТВА В РОДОПИТЕ

Основната задача на тази глава от дисертацията е да бъде тематично систематизирана комплексната налична информация за древните обитатели на Родопите чрез прилагането на хронологична стратиграфия.

3.1. Тракийските племена в Родопите според античните писатели

Акцентът в текста е поставен преди всичко върху тракийски племена, посочени като жители на планината директно още от античните писатели, но са взети предвид и определени случаи с имплицитен характер, като не са включени различни племена, поставени в Родопите от модерни автори след твърде свободна интерпретация на антични данни. Трябва да се подчертае, че представа за древните общества на територията на планината не може да се придобие без детайлно познаване на политическите, социално-икономическите и културните особености на района, а проучванията върху последните все още са недостатъчни.

По-горе вече беше споменато за връзката в античната литература на планината Родопи с племената кикони, бисалти и дии, поради което не е необходимо тя да бъде повтаряна и тук. Това е цялата информация, която може да се придобие за тракийските племена в Родопите през доримската епоха.

Използвайки твърде общата информация на Херодот за сатрите, които според него живеели сред високи планини, покрити с разнообразни гори и сняг и експлоатирали рудниците в планината Пангей, съвременните автори не изключват от техните владения и Родопите. Засега не съществуват достатъчно основания за потвърждаването или отхвърлянето на това предположение.

Не само в научно-популярната, но и в научната литература в Родопите се търсят земите на тракийското племе беси. За такава локализация обаче липсват директни данни у античните писатели. Ако като ориентир за земите им се използват римските военни дипломи, то се получава твърде значителна територия. Въпросът се комплицира още повече от откритите през последните години военни дипломи на ветерани от *Nicopolis ex Bessia*, идентифициран

в историографията с Никополис при Места. Това е възможно, ако се има предвид локализацията на стратегията Бесика в пост-античните карти, но не може да се изключи като невъзможна и идентификация с Никополис ад Иструм, особено ако се има предвид военната диплома от района на този град.

През римската епоха единствено П. Папиний Стаций свързва директно Родопата с бистоните, които провеждали свои пиршествия там. Много неясно е сведението на Дион Касий за живеещите отвъд р. Дунав даки, които според него били „траки от дакийското племе, което някога населявало Родопите“. Няколко римски писатели свързвали с Родопите легендарни персонажи като Орфей и Резос. С това се изчерпват данните за тракийските племена в планината.

Късноантичните писатели не предоставят достатъчно конкретни данни за населението на Родопите. Клавдий Клавдиан например за първи път свързва одрисите с тази планина, но и с твърде отдалечения Атос. Гай Юлий Солин пък твърди, че „Родопите са мигдонска планина“. Готският историк Йорданес въвежда и наименованието родопци (rodopeni), без съмнение обединяващо обитателите на планината, разказвайки за събития от I в. пр. Хр.

Основната констатация, следствие от направения общ преглед на данните е, че античните обитатели на Родопите не са назовани повече от веднъж със специфичен етноним. Обяснение на този факт е трудно да се посочи, но може да се отбележи интересната особеност, според която най-подробни са данните за населението (временно или постоянно) на планината, датиращи от V в. пр. Хр. През последвалите векове, когато познанията на елинските – респективно и на римските – автори за Родопите следва да са по-значителни, не се открива каквато и да е поизчерпателна информация.

3.2. Погребалните практики като извор за древните обитатели на планината

Диференциация на населението на планината според погребалните практики не може да се забележи през къснобронзовата и ранножелязната епохи, когато основно погребално съоръжение били надгробните могили. На някои места

са проучени останки от погребения в долмени и скални гробници от ранножелязната епоха, но те изглежда били по-скоро изключения.

През късножелязната епоха обаче наред с характерните за предходните епохи погребални съоръжения, се появили и нови: глинени саркофази, монументални гробници и плоски некрополи. Именно последните две групи могат да бъдат интерпретирани като важен източник за историята на древните обитатели на планината.

Монументалните гробници (засега 19 на брой) не били разпространени по цялата територия на Родопите. Откриват се в или в непосредствена близост до традиционни земеделски области като долините на реките Марица, Арда и Беломорското крайбрежие или в също така подходящи за аграрна дейност планински полета. Във високите югозападни части на планината подобни гробници не са открити. Мащабът им е най-голям в източните и югоизточните части на планината, където и помещенията на гробниците са повече.

В повечето случаи монументалните гробници представлявали част от могилните некрополи, но за някои от тях такъв факт не е констатиран. Проблем представлява уточняването на датировката им, защото те или били ограбени в древността, или били преизползвани. Всяка отделна гробница притежава свои особености в конструктивното решение. Без значение на използваните строителни материали и техники или мащабите и броят на помещенията им, всички имали равнозначно функционално предназначение, доколкото свидетелства разпространението на различни видове съоръжения на близки разстояния едно от друго и дори в рамките на един некропол. Още повече, дори в отделни гробници били използвани различни техники на градеж, например между гробната камера и преддверието, а често покритията на отделните помещения се различавали.

Плоските некрополи се появили в Родопите не по-рано от средата на IV в. пр. Хр. Засега са проучени 20 такива съоръжения, които се откриват в западните и централните части на планината, т. е. в райони, където не е документирано разпространение на монументални гробници. Може да се твърди, че плоските

некрополи не се появили на територията на планината в следствие на еволюция, а без съмнение – след депортация.

Погребаните практики през римската епоха са доста по-малко познати, в сравнение с всички останали епохи. Никакви съществени разлики спрямо предходната епоха не са забелязани, освен изчезването на погребенията в монументални гробници, плоски некрополи и глинени саркофази.

През късната античност били изградени съоръжения в два вида некрополи: плоски и могилни. Ритуалните действия в тях не се различавали. В погребалните практики не се откриват следи, които могат да се свържат с навлизането на Християнството.

3.3. Особенности на селищната система

Почти всички елементи на селищната система в Родопите само са съобщени, най-често в следствие на теренни обходи и са определени като такива въз основа на повърхностни белези, като например наличието на разхвърляни керамични фрагменти. Това е валидно за всички епохи от историята на планината.

Регистрирани са 17 селища от *къснобронзовата епоха*. От тях само едно било укрепено (край с. Вълче поле, общ. Любимец). Спорадично била посещавана Ягодинската пещера, доколкото може да се съди по откритата керамика от тази епоха. Не е уточнено дали материалите били свързани с евентуално населяване или пък с практикуването на култови потребности.

Общо 36 археологически обекта са определени като селища от *ранножелязната епоха*. Те могат да бъдат диференцирани като постоянни (неукрепени, само едно укрепено) и сезонни. Площта на някои от селищата е определена условно от 3-4 дка, през 5-6 дка до над 10 дка. Нов елемент в селищната система представляват крепостите, 25 на брой, които се характеризират с подчертано меридионално разположение по територията на планината. Площта на ограденото от крепостните стени пространство било от едва 0.5 дка, през около 2 дка до 5-6 дка.

Към момента са регистрирани 32 селища от *късножелязната епоха*. Площта им, там където е изчислена, била от 2 дка, през 5-6 дка до 20 дка. В някои от селищата били откривани отделни монети или дори колективни монетни находки, което, очаквано, доказва търговското им значение. Открити са следи от обитаване и

на някои пещери. Броят на известните крепости е 15. Ясно видимият дисбаланс в териториалното разпространение на последните безспорно трябва да бъде свързан с недостатъчните проучвания.

През *римската епоха* настъпили някои промени в селищната система на Родопите. Засега са известни 33 селища, сред които и един град, Никополис при Места. За последния се предполага, че възникнал още по времето на Триумвирите и бил основан на ново от имп. Траян. По отношение на селищата на много места е документирана приемственост спрямо късножелязната епоха, но има и обекти, в които не са открити следи от предримската епоха. Където обаче са правени измервания на площта на селищата става ясно, че през римската епоха тя като цяло била значително по-голяма от предходните епохи: към 20 дка, около 30 дка до над 50 дка. Новост в селищната система са две *villae rusticae*, открити в Източните Родопи. Били използвани и 14 крепости.

Броят на селищата от *късноантичната епоха* в Родопите засега е 24. Обикновено обаче тези обекти били определяни като селища въз основа на открити по повърхността останки от градежи, строени с типичния за късната античност способ чрез използване на хоросан, примесен със счукани тухли или керемиди. Площта на някои от тях била около 5 дка, докато при останалите не е измервана. Продължил съществуването си единственият град в планината, Никополис при Места. Значително се разширило крепостното строителство, намиращо изражение в 35 археологически обекта. Укрепените площи не били големи: от 0,3 дка, през 1.5 дка, 2 дка, 3.4 дка, около 5-6 дка, 8 дка и над 10 дка.

3.4. Икономика

Представата за древните обитатели на Родопите не би била възможно най-пълна без представянето на данните за икономическото им развитие. Предпочетено е, като най-ефективно в подобни случаи, разглеждането на стопанството по сектори.

В *I Сектор* са представени данните за пряко свързаните с природни ресурси дейности, каквито са: събирателството, ловът, риболовът, скотовъдството, земеделието, добивът на рудни и нерудни природни богатства. Особено важна е информацията на

Филострат за Резос, който се занимавал с лов и отглеждал коне в планината.

II Сектор обединява отделните дейности, чрез които били преработвани в различни полезни предмети доставените суровини, получени след вече разгледаните действия в I сектор. Повече данни се откриват за развитието на леката промишленост, най-вече предачество. Широко разпространение получило производството на керамика. Развивали се също каменоделството, строителството, металообработването.

III Сектор се свързва с развитието на икономическите връзки на древните жители на планината. Важно значение имали пътищата. Направеният преглед показва, че движението на хора и капитали през Родопите било осъществявано най-късно от първата половина на IV в. пр. Хр. За характера на изнасяната продукция могат да бъдат изказвани само предположения единствено въз основа на суровинната обезпеченост на планината. За участието на родопските жители в търговски отношения свидетелства монетната циркулация, но за съжаление твърде малко от откритите монети са добре публикувани.

3.5. Археологически и епиграфски данни за религиозния живот в Родопите

Религиозният живот в Родопите досега не е изследван в своята цялост. Повече проучвания има върху проблема за локализацията на прорицалището на Дионис в Тракия, отчасти и върху археологическите особености на определяните като светилища обекти. Общите елементи на тракийските светилища са обобщени от няколко съвременни автори, но те са представени статично, което не спомага за придобиването на представа за еволюцията на култовите съоръжения и практики през отделните исторически епохи.

Известни са 17 светилища, чието функциониране може да се отнесе към *къснобронзовата епоха*. Като цяло публикуваната информация е малко, като се съобщава отчасти за инфраструктурата (зидове, глинени замазки, следи от опалвания и трамбовки) и положените дарове (керамика, тежести за вретено, хромели, леярски калъпи и др.) в някои от проучваните обекти.

Общо 21 археологически обекти са определени като светилища, използвани през *ранножелязната епоха*, а едно култово място се предполага в границите на крепост от същата епоха. На някои места били открити следи от култова архитектура, също глинени замазки, интерпретирани като олтари от глина. Освен керамиката, намирана повсеместно и представляваща в повечето случаи основният датиращ елемент, сред откриваните в култовите места предмети често имало: прешлени за вретено, тежести за стан, бронзови фибули и различни оръдия на труда.

Въпреки че броят на светилищата от *късножелязната епоха* не е много по-голям от предишните епохи, засега са известни 26 такива обекти, археологическите проучвания предоставят някои важни данни за тяхното развитие. Преди всичко прави впечатление, че някои от светилищата започнали да се оградят със стени. Поради недостатъчните проучвания инфраструктурата в светилищата все още не е достатъчно характеризирана. Само в обекта на вр. Циганско градище (общ. Рудозем) е предположено съществуването на храм с дървена конструкция. По-често били откривани глинени замазки (олтари) и негативни съоръжения с естествен (скални пукнатини) и изкуствен (ями с различна форма) произход, определяни като депа за дарове. По-рядко се съобщава за намерени следи от огнища. За извършваните ритуали освен разнообразните предмети от битово естество, тълкувани като дарове, свидетелстват и намираните горели животински кости, тълкувани като следи от жертвоприношения.

В много от 27-те светилища, функционирали през *римската епоха* бил забелязан континуитет спрямо *късножелязната епоха*, който е не само чисто топографски, но е свързан и с изпълняваните практики. На много други места пък били открити като случайни находки оброчни плочки, статуи, статуетки или посветителни надписи, които демонстрират нов начин за общуване с боговете. Специално внимание заслужава изсеченото в скалите край с. Термес, ном Родопи, изображение на бог Митра в сцена на тауроктония. Епиграфските паметници показват, че на територията на Родопите били почитани най-вече здравеносните божества, особено Асклепий, самостоятелно или с различни (основно местни) епитети, в някои случаи придружен от неговите паредри. По-редки са посвещенията на широко-разпространени в Империята гръко-римски божества, като: Зевс и Хера, Аполон,

Диоскурите, Деметра, Херакъл, Плутон и Хермес; някои източни култове: Митра, Хюпсistos; редки божества, като: Медуза, Сурегет, Блекур или също толкова редки местни божества. Данните за организацията на религиозния живот се изразяват в разчитането в няколко надписа на длъжността жрец и в един на неокорос на провинция Тракия.

През *късноантичната епоха* наред с функционирането на характерните за предходните епохи светилища започнали да се строят и християнски култови центрове.

От общо засвидетелстваните 13 светилища, 6 съществували до IV в., само по едно съответно: до IV – V в. и до началото на VI в. За останалите 5 светилища не е предложена по-точна датировка. Липсата на достатъчно проучвания възпрепятства придобиването на по-пълна представа за характера на светилищата през тази епоха. Съобщават се характерни и за предходните епохи материали като: глинобитни олтари, керамични съдове, монети и в един случай – желязна шлака.

Християнските култови центрове, както е добре известно от проучванията в историографията, били строени в по-ниските и периферни части на Родопите от средата на IV в., докато във вътрешността на планината строежът на повечето обекти е датиран към края на IV и началото на V в. През втората половина на VI в. всички по-добре проучени християнски центрове били опожарени и преустановили своята дейност.

3.6. Родопите и прорицалището на Дионис в Тракия

Най-сериозно присъствие сред проблемните кръгове в историографията, свързани с античната история на Родопите, регистрира проблемът за локализацията на Дионисовото прорицалище в Тракия. На този проблем е отделено специално място в дисертацията, тъй като в историографията продължава да се поддържа връзка на планината с прочутото прорицалище, макар и такава да е отхвърлена отдавна. Понеже най-сериозният недостатък на всички проучвания по проблематиката е свързан с широките вариации на предложените преводи на античните сведения, твърде свободните им интерпретации, а не рядко и интерполации, в текста към направения български превод са

приложени и оригиналните старогръцки и латински сведения, с необходимия конкретно за тях исторически коментар.

Античната информация е диференцирана според 5 критерия: (1) термините, използвани от античните автори; (2) детайлите за пророкуването в отделните прорицалища; (3) информацията за служителите; (4) данните за локализацията; (5) времето през което осъществявало дейност съответното прорицалище на Дионис..

Накрая е обобщено, че трудно всички сведения за оракули и предсказания могат да бъдат свързани само с една реалия. Във всеки случай, няма каквато и да било информация – нито писмена, нито археологическа – за локализация на прорицалище на Дионис в Родопите.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение са обобщени основните приноси на дисертацията. Те могат да бъдат резюмирани в следния вид:

1. Събрани и систематизирани са всички налични извори за историята на Родопите през античността, датиращи както от самата античност (литературни, археологически, епиграфски и нумизматични), така и от по-късни епохи (средновековни съчинения, постантични географски карти) до съвременните фолклорни реликти.

2. За пръв път са събрани всички сведения за името Родопа в античната традиция.

3. Направен е пръв опит за систематизация на античните географски представи за планината. Показано е, че обхватът ѝ варира в значителни граници.

4. Потърсено е мястото на планината Родопа в по-важните политически събития от историята на древна Тракия.

5. Обърнато е специално внимание върху специфични гробни съоръжения като монументалните гробници и плоските некрополи, които биха могли да свидетелстват и за политическата история на Родопите.

6. Специално внимание е отделено на сведенията за прорицалището на Дионис в Тракия. За пръв път в историографията писмените сведения са анализирани не само с оглед на информацията им за локализацията на този обект, но и с

останалите данни за него: понятията, използвани от античните автори; различията в пророкуването; сведенията за служителите и проблемът с датировката.

Наред с тези най-важни приноси, в текста са разгледани и много други въпроси от историята на Родопите през античността. В някои случаи приносите на дисертацията се ограничават само до потвърждаването на вече изказани становища, за което е привлечена нова информация. Тук може да се посочи проблематиката около погребалните практики на територията на планината и наблюдаваните особености в хронологичното и в териториалното разпространение на християнските култови центрове в Родопите.

Накрая е посочено, че резултатите от проучванията на автора, представени в дисертацията, освен посочените вече научни приноси, биха могли да послужат за анализ и оценка на съвременното състояние на античното културно-историческо наследство на Родопите и генериране на идеи с практически характер.

Във всеки случай, систематизираната информация в дисертацията показва необходимостта от нови теренни проучвания на разнообразното антично богатство на Родопите и публикуването на събраните материали в българските музеи, голяма част от които в момента са недостъпни за научни изследвания.

ПУБЛИКАЦИИ НА АВТОРА

А. По темата на дисертацията

1. Планината Родопа в Тракия според представите на античните автори. – *Rhodorica*, IV, 2007, 1: 89-98.
2. Населението на Родопите през античността – Родопите и човекът. Сборник доклади. Смолян, 2008: 65-72.
3. Родопите и кризата в Тракия по времето на Филип II (359 – 336 г. пр. Хр.) – Докторантски изследвания по социални и хуманитарни науки, том 2. София, 2010: 13-32.
4. Древните представи за Родопите според европейски карти от XV в. – България и българите в Европа. В. Търново, 2010: 99-108.
5. Rhodope Mountains and the Thracian Campaigns of the Macedonian king Philip II (359 – 336 BC) – III-rd International Conference on Mediterranean Studies. Abstract book. Athens, 2010: 24.
6. Образите на Родопа – Млада наука за изкуствата. Първа научна сесия за докторанти, 21. Май 2010. София, 2010: 177-186.
7. Родопите и тракийският поход на Александър III Велики през 335 г. пр. Хр. – Известия на Старозагорския исторически музей, IV. Стара Загора, 2011: 276-284.
8. Стефан Захариев и античната история на Родопите – Стефан Захариев: живот, дело, род. Пазарджик, 2011: 47-50.
9. Родопите и завладяването на Тракия от римляните (188 г. пр. Хр. – 45 г. сл. Хр.) – *Collegium Historicum*, I, 2011: 309-331.
10. Родопите в римска Тракия (45 – 284 г. сл. Хр.) – Човекът и Вселената. Сборник с доклади от Юбилейна национална научна конференция с международно участие. Смолян, 2011: 297-311.
11. Каталог и опит за интерпретация на монументалните гробници в Родопите – Докторантски диалози: 'Есен 2011. София, 1. Ноември 2011 (под печат)
12. Родопите и прорицалището на Дионис в древна Тракия. – Докторантски и постдокторантски четения на ИФ при СУ „Св. Климент Охридски“. София, 19. Декември 2011 г. (под печат)
13. The Monumental Tombs in Rhodope Mountains. – *Thracia*, XX, 2012 (под печат)

Б. Извън темата на дисертацията

1. Възникване и развитие на Colonia Ulpia Ratiaria – Студентска научна сесия. Сборник доклади. Смолян, 2004: 26-32.

2. Епиграфски и археологически данни за религиозния живот в Рациария (I – III в. сл. Хр.) – Студентска научна сесия. Студентско научно и художествено творчество. Смолян, 2005: 46-65.

3. Икономиката на Рациария (106 – 271 г.) – Студентска научна сесия. Студентско научно и художествено творчество. Смолян, 2006: 65-86.

4. Образованието в древна Тракия – Образованието, науката и времето като грижа. Сборник с доклади от юбилейна научна конференция с международно участие. Част IV. Педагогика и история. Смолян, 2007: 122-128.

5. Епиграфски данни за свързани с императорския култ религиозни длъжности в Горна и Долна Мизия (I – III в. сл. Хр.) – Майски четения „Дни на науката 2009“. Велико Търново, 2010: 151-160.

6. Тракийската кампания на Антиох II Теос (261 – 246 г. пр. Хр.) – България: кръстопът на култури и цивилизации. Юбилейно издание, посветено на 60-годишнината на УНИБИТ. София, 2010: 207-216.

7. Epigraphic Information about the Institutions of the Roman Colonies in Moesia Superior and Moesia Inferior. – Days of Science '2011. Veliko Tŕrnovo, 2012 (под печат).

В. Други

1. Историята на Рациария през I – III в. според епиграфските паметници. Дипломна работа за бакалавърска степен. Научен ръководител: проф. д. и. н. Маргарита Тачева. Смолян, 2006 г., 89 с.

2. Градските институции в Горна и Долна Мизия (I – III в. сл. Хр.). Дипломна работа за магистърска степен. Научен ръководител: проф. д. и. н. Маргарита Тачева. София, 2008 г., 100 с.